

אהבת יעקב לרחל

מאת

ש. ד. גולדפרב

סיפורי אהבה בין איש לאשתו אינם נושא נפוץ בספרותנו העתיקה, ובוודאי שלא בתנ"ך; אין בתנ"ך תיאורי אהבה עזה וממושכת בין גבר ועלמה, כמו זו המלווה קנאה ושנאה ותולדותיהן, כפי שמצוי בספרות העולם. אמנם מסופר על אהבת מיכל לדוד, אלא שאחר מעשה נועז אחד מצד מיכל באה אהבה זו לקיצה, אהבת אמנון ותמר אינה באה בחשבון, כי זו היתה שלהבת-קוצים, פסולה מכל הבחינות. ב"שיר השירים" מתוארת האהבה והאספקטים שלה לעומק וליופי, אלא שכאן ניתן לנו תיאור על אהבה, ולא מעשה באיש ואשה מסויימים ששררה ביניהם אהבה עזה כמות.

אולם יש במקרא סיפור שלם על אהבה אחת בין איש ואשתו, זוהי אהבת יעקב לרחל. אמנם, לומדי התנ"ך ימצאו בסיפור זה השלכות וכוונות היסטוריים. ברם, סיפור אהבה, שמים רבים לא יוכלו לכבות אותה, אהבת יעקב לרחל, מושך וקוסם כשלעצמו.

ממבט ראשון, משעה שראה יעקב את רחל על יד הבאר מתחילה האהבה והיא נמשכת והולכת דרך כל ימי חייו, ומבחינה זו היא ממלאה את חייו.

"ויהי כאשר ראה יעקב את רחל... וישק יעקב לרחל". לא מצאנו בכל התורה נשיקת גבר לאשה חוץ מכאן (ואין המדובר באם או אחות). אנשי המזרח כלל לא התנהגו כך. חז"ל הרגישו בדבר: "למה בכה יעקב? שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה. אמרו: מה בא זה לחדש דבר ערוה?" (בראשית רבה, פרק ע') אין זאת אלא שהכתוב רצה להדגיש בסיפור שלפנינו את מוטיב האהבה המיוחדת. צא ולמד שלאחר שהכתוב מספר "ויהאב (יעקב) גם את רחל מלאה" — גם במשמעות "יותר" — הוא מוסיף "וירא ה' כי שנואה לאה", כלומר לא רק שלא אהב יעקב את לאה כמו שאהב את רחל, אלא שמרוב אהבתו לרחל נבעה ממילא השנאה לצרתה. תורת הנפש מלמדת שכל זיקת חובה לאשה שנואה מעמיקה את השנאה שבעתיים. ויעקב נתנסה בזיקה כפוייה ללאה בת לבן הרמאי. כשם שאותן השנים שעבד "באהבתו לרחל" היו בעיניו כימים אחדים, כן נחשבו בעיניו כיובלות השנים ביחסו — שנאתו ללאה.

הכתוב מעיד כי לאה הרגישה בעומק נפשה את השנאה מצד בעלה "כי ראה ה' בעיני, כי עתה יאהבני אישי". הרי אין לך עינוי גדול וסבל נורא מזה הנגרם לאשה היודעת גם יודעת שזיקת בעלה היא כאילו כפאו שד, ושהיא נועדה בעיניו רק להוליד וולדות. תקוותה של לאה שעם הולדת הבן הבכור "יאהבני אישי" לא

[2]

ש. ד. גולדפרב

נתמלאה. גם כאשר נולד בנה השני היא מוסיפה להתלונן "כי שמע ה' כי שנואה אנכי". והשם שקראה לבנה השלישי מעיד כי לא הצליחה במאמציה שאישה ילווה אליה. בלבו ובנפשו של יעקב לא היה מקום ללאה, כי אהבתו לרחל היתה בלי מצרים.

לאה התקנאה ברחל על אהבת יעקב, כמו שהתקנאה רחל בלאה על אשר היא נתברכה בבנים. כאשר רחל מבקשת מלאה את ה"דודאים" שמצא ראובן בשדה והביאם לאמו, היא עונה לה: "המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני?" זוהי זעקת קנאה ונקמה כאחת. ואם נקבל את הדיעה כי הדודאים הם סגולה לגירוי תשוקת הגבר יתפרש עוד יותר ברור דבר הקנאה בין האחיות המתחרות. לא נתעלם מן הכתוב: "ותאמר (לאה אל יעקב) אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני, וישכב עמה בלילה ההוא". האם היה במשא'ומתן זה כדי לשפר את יחסו של יעקב ללאה? "עת דודים" הנקנית על ידי "דודאים" יש בזה כדי להוליד בנים, אך סמי מכאן אהבה פורתא לאשה שנואה.

בכל הזדמנות מבכר יעקב את רחל על פני לאה: "וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה" ועוד: "ותען רחל ולאה ותאמרנה". תמיד רחל קודמת ללאה. הכתוב ממשיך להדגיש את עדיפותה של רחל בעיני יעקב. שעה שהוא מתכוון לקראת הפגישה המסוכנת עם עשו "וישם את השפחות... ראשונה, ואת לאה וילדיה אחרונים, ואת רחל ואת יוסף אחרונים". מדרש מעיר: "אחרון אחרון חביב". ואנו מוסיפים: חביב ביותר. רש"י אומר: "בכולן האימהות ניגשות לפני הבנים, אבל ברחל יוסף ניגש לפניה. אמר: אמי יפת תואר, שמא יתלה בה עיניו אותו רשע, אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה". אמנם, הפירוש המילולי של "ואחר ניגש יוסף ורחל" הוא כי יוסף עשה את הצעד מעצמו, אולם משמעות הכתוב ברורה כי יעקב הוא שתיכנן את סדר ההצגות והגישות של משפחתו לפני עשו, ומה שנאמר במדרש על כוונת יוסף מוסב על יעקב, כלומר, שהשתדל להגן על רחל אהובת-נפשו "החביבה עליו ביותר...".

והנה מתה רחל בדרך. אבל גם המוות לא מיעט את אהבת יעקב לזו שראה ראשונה על יד הבאר וישק לה. גם לא תמו מעשי שטן שבאו מחמת קינאת האחיות באוהלי יעקב. עתה פורץ רוגז על יוסף, בנה של רחל, והשינאה והקנאה עוברת לדור הבנים, לראובן ויוסף הבנים הבכורים, בכורותיהן של לאה ורחל.

"וישראל אהב את יוסף מכל בניו". הכתוב מבאר "כי בן זקונים הוא לו". על זה דרשו חז"ל "שהיה זיו איקונין שלו דומה לו". כאן יש מקום להגהה "לה" במקום "לו", ומכמה טעמים:

(א) הנוהג שבעולם, אדם אהב את בנו או את בתו מפני שמזכירים לו מישוה האהוב עליו, כמו שאומרים באידיש "זי האט מיין מאמע'ס אנבליק", או "ער זעהט אויס גראדע ווי דער זידע". לא ידוע על איש או אשה שנאמר עליהם כי אהבו מישוה בגלל ש"זיו איקונין שלו דומה לשל עצמו".

(ב) בתורה גופה ניתנה לנו גזירה שוה בין קלסתר פניהם של רחל ויוסף. ברחל כתוב "ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה" וביוסף כתוב אותו הלשון "ויהי יוסף יפה-תואר ויפה מראה". אבן-עזרא מוסיף — כאמור. הוה אומר כי "זיו איקונין"

אהבת יעקב לרחל

של יוסף הוא שהעלה את זיו איקונין של רחל אמו — בכל עת ובכל שעה. "וישראל אהב את יוסף" ! מיום מותה של יחידת חייו העביר את אהבתו העזה לבנה-בכורה, זה שראה אותו משתעשע בחיק אמו, שנולד לה אחרי צפיה ממושכת *.

מטעם זה, מאהבת רחל, מסר יעקב את יוסף להתחנך עם בני בלהה. מעניין שרש"י בפירושו על הכתוב "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה" משמיט את בני זלפה, הוא אומר: "את בני בלהה, כלומר, ורגיל (יוסף) אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבנין אותן והוא מקרבן". נשאלת השאלה: אם האחים היו מבזים את בני בלהה ("מזולזין בבני-השפחות") למה נזכרו ברש"י רק בני בלהה? האם אין הגיון הסיפור מחייב אותנו לראות אחרת את התפתחות היחסים? יוסף היה רגיל אצל בני בלהה (ולא אצל בני זלפה) לפי שמאהבת יעקב לרחל רצה שבנה יתרועע עם בני אמתה-רעותה של רחל (ממלאה מקומה של רחל... לפי שבת ג"ה, ע"ב). נמצא שהאחים היו מבזים לא את בני השפחות אלא את יוסף (היתום מאמו האהובה על אביהם) ובני בלהה הם שהיו מקרבים את יוסף ומגנים עליו מפני חצייה-לעג של בני-לאה. לפי זה רק בני בלהה, ולא בני זלפה (שפחת לאה), היו נאמנים ומסוגלים להגן על בנה של רחל...

"ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו". וכי מה יעשה הבן אהוב-אביו ושנאו-אחיו במתח נפשי זה? תורת הפסיכולוגיה מלמדת שנער הנתון במצוקה נפשית מוצא לו מנוס ושילומים בהיותו ובחלומות. החלומות מטיבים לו במקום שהחיים מרעים לו. אמנם בהקיץ — האחים, בני לאה, שולטים בכל, הם רועים את הצאן, ואין אמא משגיחה עליהם. אולם בחלומות ובחזיונות הוא "בוזי אחיו" — שולט בכל והכל משתחיים אליו.

"ויקנאו בו אחיו" — מעשי אימהות ירשו בניהן. כשם שלא קינאו ברחל על אהבת יעקב, כך קינאו בניה של לאה ביוסף על חלומותיו. וכשם שמר יעקב את אהבתו הבלעדית לרחל, כך "שמר את הדבר" — את תקוותו לעתיד מזהיר ליוסף. "ואביו שמר את הדבר" — "נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה, ובאיזה מקום" (בראשית רבה, פרק פ"ד). רק בבנה של רחל ימצא ניתומים על מותה, ועל ידו יימלא חסרונה...

ראובן, בכורה של לאה, הוא שראה לו לחובה להגן על כבוד אמו, ומיד אחר מות צרתה רחל, עשה מעשה שנתפרש על ידי חז"ל: "כשמתה רחל נטל יעקב מיטתו שהיתה נתונה תדיר באוהל רחל ולא בשאר אוהלים, ונתנה באוהל בלהה. בא ראובן ותבע עלבון אמו. אמר אם אחות-אמי היתה צרה לאמי, גם שפחת אחות-אמי תהא צרה לאמי? לכן בלב" (שבת ג"ה, ע"ב).

והנה הגענו לשיא הסיפור, מכירת יוסף. מי הם האחים הנקובים בשמותיהם שהשתתפו בעסק-ביש זה? הלא הם: ראובן ויהודה. לפי הנמסר ב"ספר הישר" ניתנה המלכות ליהודה. זאת אומרת, כי יהודה נחשב לראש אחיו ("לא יסור שבט מיהודה"). והנה בני-לאה "הגדולים" מחסלים את ענין יוסף לפי משפטם. אמנם הם מצילים את חייו, אבל הם מוכרים אותו לישמעאלים כעבד — שיא של

* בנימין נולד רגע לפני מות האם, ולכן לא הזדהה הבן הקטן בזכרון יעקב עם רחל...

[4]

ש. ד. גולדפרב

יחס הבזו ותוצאת הקנאה והשנאה מאז. כך הם אומרים להרחיק את יוסף בן היקיר מאביו ולמחות את זכרה של רחל מלב אביהם. המשך הסיפור ידוע והגיוני. וכי מה היא האהבה והדאגה של יעקב לחיי בנימין (אחרי שנלקח יוסף ממנו) אלא גלגול אותה האהבה לרחל (אמה של בנימין) לבנה הקטן? גם יהודה מודה לפני יוסף כי "נפשו קשורה בנפשו"... אהבת נפש אעיקרא קאי... גם במצרים יוסף ויהודה הם גיבורי הדראמה. "ויגש אליו יהודה" — בנה של רחל הוא השליט ובנה של לאה הוא המתחנן. יעקב משתחוה ליוסף על מיטתו, ולו הוא נותן שני חלקים (לאפרים ולמנשה). וברגעים האחרונים עוברת פרשת חייו לפני עיני יעקב, והוא נזכר בה... ברחל. "ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל!" — עלי — דורשים חז"ל: תני, אין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר, מתה עלי רחל (סנהדרין כ"ב, ע"ב)*. המאורע הטראגי הזה — מות אשתו האהובה כמו המאורע על יד הבאר לא נמחה מלבו עד נשימתו האחרונה: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין...".

* "מתה עלי" — מרוב חיבתי מתה על ברכי. וזהו: "עלי" (נחל קדומים, בשם ר' אפרים).